

ІНДІЙСЬКА ФІЛОСОФІЯ

Посібник для студентів
вищих навчальних закладів

*За загальною редакцією
Т. П. Кононенка*

Харків
«Фоліо»
2019

ЗМІСТ

Про авторів	4
Переднє слово	5
Індійська філософія — наука чи релігія?	13
Лексикографія ключових філософських термінів санскриту: медитація (санскр. ध्यान, англ. meditation), даршана (санскр. दर्शन, англ. philosophy), атман (санскр. आत्मन्, англ. atman), Брагман (санскр. ब्रह्मन् , англ. Brahmin)	35
Лексикографія ключових філософських термінів санскриту: карма (санскр. कर्म, англ. karma), борг (санскр. ऋण, англ. debt), мокша (санскр. मोक्ष, англ. moksha)	65
Виклад виступів Маноджа Кумар Бхарті англійською мовою при обговоренні термінів санскриту: карма (санскр. कर्म, англ. karma), борг (санскр. ऋण, англ. debt), мокша (санскр. मोक्ष, англ. moksha)	97
Лексикографічний словник навчального посібника	117

Кононенко Т. П.: Вітаємо шановне товариство конференції! Наш Високодостойний гість та учасник VII науково-методичного семінару — Надзвичайний та Повноважний Посол Індії в Україні пан Манодж Кумар Бхарті — перед початком роботи семінару мав тривале і вельми плідне спілкування з ректором Київського національного університету імені Тараса Шевченка — Леонідом Васильовичем Губерським. На цій зустрічі, зокрема, йшлося про залучення студентів з Індії до навчання в закладах вищої освіти України, а також про перспективу для наших студентів здобувати освіту у різноманітних навчальних закладах Індії. Ця зустріч стратегічно важлива для співпраці як Київського національного університету імені Тараса Шевченка, так і співorganizаторів нашого семінару — Київського національного університету культури і мистецтв, студенти якого також зараз присутні у цій залі, — з посольством Індії в Україні.

Метою нашого науково-методичного семінару є обговорення з наукових і загально-інформаційних підстав тих явищ, які належать до царини термінів і понять індійської філософії та індійської культури. Ми також орієнтуємося на напрацювання предметного наповнення навчального матеріалу, який одразу потрапить до навчально-методичних комплексів, за

якими навчаються як студенти філософського факультету Київського національного університету, так і, я сподіваюся, студенти Київського національного університету культури і мистецтв.

Наш провідний координатор у галузі досліджень східної філософії, зокрема, індійської, — доцент кафедри історії філософії КНУ імені Тараса Шевченка Ганна Василівна Гнатівська викладає навчальну дисципліну на основі новітньої програми, яка містить визначений перелік термінів. Їх зміст наразі нам надзвичайно важливо обговорити і узгодити.

Ми будемо обговорювати ці терміни за участю Надзвичайного та Повноважного Посла Індії в Україні пана Маноджа Кумар Бхарті — представника цієї великої культури, знавця і науки, і філософії Індії, а найголовніше, людини з відчуттям культури Індії. Ми сподіваємося, що нам вдасться передати це автентичне відчуття культури Індії українською мовою, щоб ми теж, як українці, відчули її особливості. Ми будемо звертатися до пана Посла з проханням брати безпосередню участь в обговоренні питань з теми нашого семінару. Наше завдання — не лише обговорити заявлені терміни індійської філософії, але й працювати зміст навчальних програм, за якими вже цього семестру студенти складатимуть заліки і іспити. Як-то кажуть: «Що спечемо — те й з'їмо».

Зичу нам плідної роботи! Закликаю присутніх долучатися до обговорення та ставити запитання! Не забуваймо, що ми працюємо для себе, це наш добробок, наші зусилля і наша наснага. З вашої ласки, я передаю керівництво нашому модератору — Ганні Василівні Гнатівській, яка надалі координуватиме роботу семінару. Також ми з великим задоволенням почуємо слово Катерини Михайлівни Кириленко, доктора педагогічних наук, завідувача кафедри філософії Київського національного університету куль-

тури і мистецтв. І ми дуже раді тому, що наша академічна громада студентів і викладачів розширюється та знаходить спільні інтереси. Ганно Василівно, будь ласка, Вам слово.

Гнатовська Г. В.: Запрошуємо до слова Надзвичайного та Повноважного Посла Індії в Україні пана Маноджа Кумар Бхарті.

Манодж Кумар Бхарті: Добрий день! Я завжди вельми радий бути поміж студентів, позаяк досі відчуваю потребу бути студентом. І це, до речі, є базовий концепт індійської філософії: чоловік чи жінка навчаються все життя і постійно є студентами. Тоді, коли ви припиняєте вважати себе студентом, ваше зростання припиняється. Я хотів би подякувати Київському національному університету імені Тараса Шевченка в особі професора Т. Кононенка, а також Київському національному університету культури і мистецтв в особі професора К. Кириленко за те, що запросили мене бути промовцем на цьому семінарі.

Хотів би почати з визначення, чим же є індійська філософія: наукою чи релігією?

Якщо припустити, що індійська філософія — це наука, то слід з'ясувати, чи є в індійській філософії ознаки науки. Я хотів би звернутися до присутніх з питаннями: яка мета сучасної науки? Що сучасні вчені хочуть нам довести чи що винайти?

На які питання шукає відповіді сучасна наука? Зверніть увагу, це ті ж самі питання, які бентежили людство від початку його існування. Що є життя? Чому ми живемо? Де ми знаходились до нашого народження? Що трапляється з нами, коли ми помираємо? Яка природа цього Всесвіту?

Однак проблема науки полягає у тому, що вона шукає відповіді на питання: «Що це?» і «Як воно працює?», але не шукає відповіді на питання — «Чому це існує?» та «І з якої підстави це існує?». Всі ми

вивчали основи фізики в школі і всі пригадуємо визначення маси як стану речовини. Також ми з вами пам'ятаємо визначення електричного заряду — як стану речовини. Поняття часу — як інтервалу між двома подіями. Але наука не відповідає нам на питання: «Чому існує маса?», «Для якої мети існує електричний заряд?», «Яка мета існування часу?». Наука навіть не розглядає ці питання як наукові!

Наступне питання, яке непокоїть все людство: чому, до прикладу, одна дитина народжується в заможній родині та живе в багатстві і достатку, а інша — в бідності і все життя страждає від нещастя і поневірянь. В чому провина другої дитини та причина її страждань?

Наука не має відповіді на це. Стародавні ж індуси знали відповіді на ці питання!

Я наведу вам три приклади — з астрономії, астрології та Аюрведи, — які демонструють, що стародавні індуси знали більше, ніж будь-хто з тих, хто нині живе на Землі, міг би дізнатися за все своє життя.

Щойно ми починаємо говорити про староіндійську культуру, одразу ж прозираємо Веди. Веди визнаються найбільш ранніми манускриптами людства. Їхній вік визначається у 7 тисяч років чи навіть більше. Особливість читання Вед полягала у тому, що учень запам'ятовував усі 100 тисяч віршів напам'ять. Такі ж студенти, як і ви, завчали від учителя ці 100 тисяч віршів. І станом на час завершення навчання, а навчання передбачало 7 років зусиль, вони особисто знали напам'ять ці 100 тисяч віршів. І деякі з цих студентів самі ставали вчителями і навчали наступні покоління студентів цим віршам. Саме тому вивчення Вед було усним впродовж тисяч років. Сучасні вчені можуть сперечатися щодо точності дат, коли Веди були написані, але багато з них вірять, що це були перші записи людей. В Індії

ми переконані, що Веди були відомі щонайменше 7 тисяч років тому.

У Ведах є вірш, чи шлока, в якому повідомляється: «Ми молимося богу Сонця, який рухається зі швидкістю 2202 йоджани за половину німеші». Йоджана — це одиниця вимірювання відстані в Стародавній Індії, а німеша — це одиниця вимірювання часу. Якщо ми переведемо 2202 йоджани за половину німеші у кілометри за секунду, то отримаємо майже точну швидкість світла. Як майже 7 тисяч років тому люди в Індії знали швидкість світла? Значення швидкості світла стало відоме на Заході лише в XVII ст.

Згідно з уявленнями давньої західної астрології, Земля перебувала у центрі, а Сонце оберталося довкола неї. Увесь період обертання Сонця поділявся на 12 секторів, кожен з яких мав 39 градусів. І кожен з цих секторів відповідав певному знаку зодіаку: Терези, Риби та інші. Тож, якщо ви народилися, коли Сонце перебувало у секторі Скорпіона чи Рака, то ви отримували знак зодіаку Скорпіона чи Рака відповідно. Індійська астрологія навчала не лише тому, що Сонце знаходиться в центрі, але й тому, що існують 7 інших планет, які рухаються довкола Сонця. В астрологічній таблиці в Стародавній Індії було вказане не лише розташування Сонця в момент вашого народження, але й розташування усіх сімох планет. За фахом я — інженер. Коли я це почув, я не повірив своїм вухам! Мені закортіло з'ясувати — як це можливо! Я почав вивчати астрологію і збагнув, що це обчислення ґрунтувалося на точних математичних розрахунках. Але найбільш дивовижним було те, що давнім індійським астрономам вдалося розрахувати розташування планет відносно Сонця, а для цього потрібно було знати період обертання планети довкола Сонця! Лиш уявіть, що 7 тисяч років тому у Стародавній Індії знали не лише про існування 7 планет,